

Заковирко А. Ю.,
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ОБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 336 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті на підставі вивчення доктринальних джерел проаналізовано сучасні концепції об'єкта злочину в кримінальному праві та визначено об'єкт злочину, передбаченого ст. 336 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: злочин, склад злочину, об'єкт злочину, суспільні відносини, обороноздатність, призов, мобілізація, захист країни, ухилення від призову за мобілізацією.

В статті на основі вивчення доктринальних джерел проаналізовані сучасні концепції об'єкта злочину в кримінальному праві та визначено об'єкт злочину, передбаченого ст. 336 Уголовного кодексу України.

Ключевые слова: преступление, состав преступления, объект преступления, общественные отношения, обороноспособность, призыв, мобилизация, защита страны, уклонение от призыва по мобилизации.

Учинному Кримінальному кодексі (далі – КК) України є певна кількість або «мертвих» (таких, що ніколи не застосовувались на практиці) статей, або таких, що виконують суто номінальну функцію – вони просто повинні бути, навіть якщо ніколи не будуть застосовані. До однієї з них належить ст. 336 КК України «Ухилення від призову за мобілізацією», яка до 2014 року жодного разу не була застосована. На жаль, сьогодні маємо наступну картину.

Станом на серпень 2016 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 1360 електронних копій обви-

нувальних вироків суддів, що набрали законної сили за ст. 336 КК України. По судах Дніпропетровської області – 227 або приблизно 17% таких рішень (при чому, майже половина з них винесено судами м. Кам'янське [Дніпродзержинськ]). Із вказаної кількості вироків лише по деяким виявлено призначення покарання у вигляді реального позбавлення волі (фактично на початку російської військової агресії). У зв'язку із цим дослідження такого складу злочину є актуальним і розпочнемо саме з його об'єкта.

Кожен злочин завжди посягає на певний об'єкт, заподіює йому шкоду або створює загрозу заподіяння такої шко-

ди. Будучи одним із чотирьох елементів складу злочину, об'єкт злочину дає можливість визначити суспільно-політичну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки. Чим більш важливим є об'єкт, тим більш небезпечним є злочин, а отже, тим більш пріоритетною повинна бути кримінально-правова охорона цього об'єкта [1, с. 77].

Думається, що слід здійснити короткий аналіз концепцій щодо визначення об'єкта злочину у кримінальному праві. Така робота сприятиме правильному визначенню об'єкта ухилення від привозу за мобілізацією, оскільки на підставі цього буде взято одну з них за основу всього дослідження.

Таке концептуальне питання, як об'єкт злочину, не знайшло однозначного вирішення у кримінально-правовій теорії. Це стосується насамперед того, що саме визнається тим або іншим автором об'єктом злочину (суспільні відносини, цінності, блага, конкретні сфери життєдіяльності людей тощо).

Беззаперечним є те, що об'єктом злочину завжди виступає те, чому кримінально караним діянням завдається шкода або створюється загроза заподіяння такої шкоди. Але стосовно того, що саме слід визнавати об'єктом злочину, точиться гостра дискусія серед провідних вчених [2, с. 148–154; 3, с. 75–78; 4, с. 70–75]. Особливого значення ця проблема набула останнім часом, з огляду на прийняття нового КК України 2001 р., бо визначення поняття, структури та ієрархії об'єктів злочину є фундаментом для побудови й можливого подальшого вдосконалення нового кримінального законодавства.

У радянській кримінально-правовій науці пануючою була точка зору, згідно з якою об'єктом злочину виступають суспільні відносини. У теорії кримінального права це положення висловлено у 1924 р. А.А. Піонтовським (сином), який підкреслив, що об'єктом будь-якого злочину виступають суспільні відносини, які охороняються апаратом кримінально-правового примусу [5, с. 133]. Вчення про об'єкт

злочину як суспільні відносини розвивали у своїх роботах такі вчені, як Б.С. Нікіфоров [6], В.К. Глістін [7], В.Я. Тацій [8], М.Й. Коржанський [9] та ін.

Сучасними прибічниками цієї концепції об'єктом злочину визнаються суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність [10, с. 111].

Слід зазначити, що, подібне уявлення про об'єкт злочину не є таким, що однотайно підтримується всіма вченими. Існують й альтернативні погляди, й такі, що прямо критикують та заперечують останню.

Так, наприклад, на думку А.Ф. Зелінського та В.М. Куца, об'єктом злочину слід визнавати охоронювані законом блага людини та суспільства [2, с. 152]. На уточнення даної тези З.В. Ромовська вказує на те, що можна не бачити й того, що об'єктом кримінально-правової охорони має бути не саме благо, а право на нього [11, с. 54].

П.С. Магишевський та Є.В. Фесенко вважають, що об'єктом злочину мають визнаватись конкретні людські, суспільні або державні цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямовано злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричиняє шкоду [12, с. 97; 3, с. 75].

С.Б. Гавриш при формулюванні концепції об'єкта злочинів пропонує використовувати формулу «об'єкт – правове благо», яка, на його думку, вдало поєднає у собі, з одного боку, вказівку на специфіку кримінального права (кримінальна відповідальність настає лише за посягання на охоронювані законом блага), а з іншого – вказівку на реальне благо як охоронювану цінність [13, с. 15].

Власний погляд на об'єкт злочину представляє В.М. Трубников. Він пропонує назвати суспільні відносини «соціальною оболонкою» та представити їх у виді первинного об'єкта злочинного посягання, а реальні об'єкти у виді вторинних об'єктів, які знаходяться в середині

соціальної оболонки [14, с. 88]. Далі дослідник розвинув свою теорію. Він, піддавши різкій критиці концепцію об'єкта злочину як суспільні відносини, тепер пропонує повернутися до класиків-зачинателів вітчизняного кримінального права, та вважає доцільним визначати об'єктом будь-якого злочину права і свободи людини і громадянина [15, с. 14–18].

Г. П. Новосолов розробив власну універсальну концепцію, згідно з якою злочин заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди не чомусь (якомусь благу, інтересу, праву в об'єктивному чи суб'єктивному сенсі, правовідносинам, суспільним відносинам і т. д.), а комусь, тобто індивіду, групі осіб або всім членам суспільства. У цьому випадку стає очевидною необхідність критичної оцінки цілого ряду положень вітчизняної кримінально-правової доктрини, що стосуються уявлень про сам об'єкт злочину, поняття злочину, його ознак та співвідношення зі складом злочину, а також регулюються кримінальним правом суспільних відносин, правової природи порушеної діянням заборони, цілей і завдань кримінального законодавства, його місця і призначення в системі соціальних регуляторів [16, с. 64–66].

В. П. Ємельянов, у цілому погоджуючись із таким висновком, уточнює, що не кожний злочин посягає безпосередньо на людину, він може заподіяти йому шкоду опосередковано, шляхом впливу на умови його життя та середовище існування. Він вважає, що вчиняючи злочин, винна особа безпосередньо посягає на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які й виступають як безпосередні об'єкти злочинів як реальних явищ дійсності [17, с. 10; 18, с. 72–73; 19, с. 135].

О. М. Костенко вказує на те, що сутність усіх злочинів полягає не в тому, що вони посягають на безпеку суспільства, тобто є суспільно небезпечними, а в тому, що вони є проявом сваволі й посягають на встановлений у суспільстві за допомогою законодавства порядок,

необхідний для безпеки людства [20, с. 26–28]. На продовження цієї концепції А. В. Ландіна зазначає, що об'єкт злочину – це охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми, що виникають у суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів. Останні ж є предметами злочинів [21, с. 279].

Найповнішим аналізом усіх можливих точок зору щодо об'єкта злочину у кримінальному праві представлена робота Є. В. Лашука та А. А. Музики. Вчені дійшли висновку, що об'єкт злочину потрібно розуміти у вузькому (суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода або створена загроза її заподіяння) і широкому значенні (елемент складу злочину, що охоплює суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, суб'єктам яких завдана істотна шкода або створена загроза її заподіяння (обов'язкова ознака), а також включає в себе потерпілого від злочину та предмет злочину (факультативні ознаки)) [22, с. 56].

Вважаємо, що саме так слід розуміти об'єкт злочину. Підтвердженням цьому можуть бути слова знову ж таки Є. В. Лашука та А. А. Музики щодо того, що вони не заперечують права на існування будь-якої концепції об'єкта злочину. Очевидно не існує (і, мабуть, не може існувати) універсальної теорії (концепції об'єкта злочину). Тому власну позицію автори не розглядають як «істинну останньої інстанції». Ми також ставимося з повагою до юридичної наукової спадщини – до революційної, радянської, а також до поглядів сучасних юристів [22, с. 15].

Н. О. Тимошенко з цього приводу зазначає, що блага, цінності, життєві інтереси існують тільки в межах соціальних відносин, які склалися у суспільстві на певному етапі його розвитку. Поняття «цінність», «благо», «інтерес» похідні від суспільства (яке у цьому питанні вона пропонує розуміти як певну сукупність суспільних відносин), а тому і їх правова оцінка неможлива поза цими відносинами [23, с. 115].

У зв'язку із цим слушним є твердження про те, що проблеми об'єкта злочину та його структури мають суперечливий та дотепер дискусійний характер, оскільки саме визнання об'єкта злочину суспільними відносинами може стати причиною виникнення дискусії, яка допоможе зняти проблемність визначення безпосередніх об'єктів будь-яких злочинів. Більше того, суспільні відносини як об'єкт злочинів розглядаються у своїй більшості в межах Загальної частини кримінально-правової науки, оскільки більшість авторів, будучи прихильниками зазначеної концепції, досліджують окрему норму Особливої частини кримінального закону та вказують на конкретні або блага, або цінності, або на права та свободи, або сфери життєдіяльності людей, на які посягає злочин [24, с. 126].

Більше того, О.І. Бойко взагалі піддав нищівній критиці класифікацію об'єктів злочинів «по вертикалі». Так, учений зазначає, що одне із правил всякого ділення понять полягає в тому, що члени ділення повинні виключати один одного. Проте поділ об'єктів злочину по вертикалі якраз і орієнтує на те, що один об'єкт (безпосередній) є частиною видового, видовий – частиною родового, а родовий – частиною загального. Оскільки таке співвідношення вступає у явне протиріччя з правилами поділу, то вже один цей факт ставить під сумнів наукову спроможність того, що іменують класифікацією об'єктів злочину про вертикалі [25, с. 91–98].

До сьогодні всі наукові дискусії відбуваються з приводу визнання чи невизнання в якості об'єкта злочину саме суспільних відносин, то об'єкт складу ухилення від призову за мобілізацією будемо досліджувати саме з цієї позиції. Ураховуючи фактичну відсутність досліджень у зазначеній сфері та правозастосовної практики до 2014 року, визначити об'єкт розглядуваного складу злочину складно буде навіть за наявною інформацією в науково-практичних коментарях КК України та підручниках з кримінального права.

Так, Р.С. Орловський вважає, що об'єкт та об'єктивна сторона складів злочину, передбачених ст.ст. 335 та 336 КК України, співпадають – суспільні відносини, що забезпечують обороздатність країни, зокрема комплектування її Збройних Сил [26, с. 700–702]. Аналогічними є точки зору інших авторів коментарів до КК України та підручників із кримінального права [27, с. 974–977; 28, с. 766–768; 29, с. 378–379; 30, с. 292]. Така позиція вчених є цілком виправданою: відсутність правозастосовної практики через відсутність збройних конфліктів. На жаль, події останніх двох років в Україні змушують під іншим кутом поглянути на цю проблему.

Згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [31], мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативного-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

В Указі Президента України «Про часткову мобілізацію» від 14 січня 2015 року [32] зазначено, що часткова мобілізація оголошується з метою підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави.

Виходячи із нормативно-правового визначення змісту поняття «мобілізація», яке є ключовим для досліджуваного складу злочину, слід вести мову про широке та вузьке визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 336 КК України.

Отже, об'єктом складу ухилення від призову за мобілізацією у широкому значенні є суспільні відносини у сфері

планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

Об'єктом складу ухилення від призову за мобілізацією у вузькому значенні є встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами порядок підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України. Загальна частина / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; [за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка]. – [3-тє вид., переробл. та доповн.]. – К.: Юрид. думка, 2004. – 352 с.
2. *Зелінський А. Ф.* Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу / А. Ф. Зелінський, В. М. Куц // Вісник Університету внутрішніх справ. – Харків, 1997. – Вип. 2. – С. 148–154.
3. *Фесенко С.* Цінності як об'єкт злочину / С. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6 – С. 75–78.
4. *Кривуля О. М.* Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О. М. Кривуля, В. М. Куц // Вісник Університету внутрішніх справ. – Харків, 1997. – Вип. 2. – С. 70–75.
5. *Пионтковский А. А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть / А. А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961. – 666 с.
6. *Никифоров Б. С.* Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М., 1960. – 226 с.
7. *Глистин В. К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) / В. К. Глистин. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1979. – 127 с.
8. *Тацій В. Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Х.: Выща шк. Изд-во при ХГУ, 1988. – 198 с.
9. *Коржанський М. Й.* Об'єкт та предмет та злочину: монографія / М. Й. Коржанський. – Дніпропетровськ: Юр. Акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
10. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; [за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна]. – [5-е вид., перероб. і допов.]. – Х.: Право, 2015. – 528 с.
11. *Ромовська З. В.* Проект Кримінального кодексу України очима цивіліста / З. В. Ромовська // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 6. – С. 54.
12. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студ. юрид. вузів і фак. / П. С. Матишевський. – К.: А.С.К., 2001. – 352 с.
13. *Гавриш С. Б.* Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений / С. Б. Гавриш // Право і політика. – 2000. – № 11. – С. 4–15.
14. *Трубников В. М.* Новый взгляд на объект преступления / В. М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 81–88.
15. *Трубников В. М.* Поняття об'єкта злочину з нових позицій / В. М. Трубников // Вісн. Харків. нац. університе-ту ім. В. Н. Каразіна: Серія «Право». – 2009. – № 6. – С. 14–18.
16. *Новоселов Г. П.* Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М.: НОРМА, 2001. – 208 с.
17. *Емельянов В. П.* Понятие объекта преступления в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.
18. *Емельянов В. П.* Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений / В. П. Емельянов // Право і політика. – 2003. – № 2. – С. 67–77.
19. *Ємельянов В. П.* Визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці: дискусійні питання / В. П. Ємельянов // Вісн. Запоріз. юрид. ін-ту Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 2. – С. 125–135.
20. *Костенко О. М.* Роль доктрини в кримінальному праві / О. М. Костенко // Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку. (Вип. 1): матер. міжвуз. наук. студент. конф. (Косів, 30 січ. – 2 лют. 2000 р.). – Косів, 2000. – С. 26–28.

21. Ландіна А. В. Проблема визначення об'єкта злочину в кримінальному праві / А. В. Ландіна // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 19–20 квіт. 2012 р.). / Упорядники: Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 276–280.
22. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К.: ПАЛІВОДА А. В., 2011. – 192 с.
23. Тимошенко Н. О. Загальнотеоретичні аспекти проблеми поняття об'єкта злочину та його структури / Н. О. Тимошенко // Право і суспільство: наук. журн. – 2011. – № 4. – С. 113–117.
24. Шаблістий В. В. Проблеми кримінально-правової охорони суспільних відносин / В. В. Шаблістий // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – № 934. – Серія «Право». – Вип. 8. – 2010. – С. 122–126.
25. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс: [в 10 т.] Т. VI: Объект преступления. Объективная сторона преступления / под ред. д.ю.н., проф. Н. А. Лопашенко. – М.: Юрлитинформ, 2016. – 632 с.
26. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: [у 2 т.] / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х.: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
27. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [9-те вид., переробл. і допов.]. – К.: Юрид. думка, 2012. – 1316 с.
28. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; [за заг. ред. О. М. Джузі, А. В. Савченка, В. В. Чернея]. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
29. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Литвинова. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 536 с.
30. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. – Луганськ: вид-во «Елтон – 2», 2012. – 780 с.
31. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 44. – Ст. 416. – 2 листоп. – З наступними змінами та доповненнями.
32. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України, затверджений Законом від 15 січ. 2015 р. № 113-VIII // Голос України. – 2015. – № 8.

Zakovirko A. Object of crime under art. 336 of the Criminal code of Ukraine.

In the article based on the study of doctrinal sources the author has analyzed current concepts of object of crime in criminal law and has defined the object of the crime under art. 336 of the Criminal Code of Ukraine.

Thus, she has stated that as for today all scientific debates taking place on the recognition or non-recognition of the object of the crime as a social relation, the object of evasion of mobilization has been studied for this position. Moreover, regarding the factual absence of research in this field of law enforcement by 2014 it was difficult to determine the object of the analyzed crime even for the information available in scientific comments of the Criminal Code of Ukraine and textbooks on criminal law.

The author has proved that based on the legal definition of what constitutes «mobilization», which is the key to the analyzed crime it should talk about the broad and narrow definition of the direct object of the crime under art. 336 of the Criminal Code of Ukraine.

The object of evasion of mobilization in the broad sense of social relations in the planned transfer of the national economy, of public authorities' activities, other government agencies, local governments, enterprises, institutions and organizations functioning in a particular period, and the Armed Forces of Ukraine and other military formations, operational-rescue service of civil protection for organization and staffing of wartime.

The object of evasion of mobilization in the narrow sense is established by laws and other rules the order to maintain combat and mobilization readiness of the Armed Forces of Ukraine and other military formations of Ukraine at a level that ensures adequate response to threats to national security.

Keywords: *crime, corpus delicti, object of crime, public relations, defense capability, conscription, mobilization, protection of the country, evasion of mobilization.*

Стаття надійшла до редакції журналу 08.09.2016 р.